

ПОЛІКОМПОНЕНТНІ МЕТАФОРИ В РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «МАГ»

POLYCOMPONENT METAPHORS IN JOHN FOWLES'S NOVEL *THE MAGUS*

Сніцар В.П.,

orcid.org/0000-0002-9553-574X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лінгвістики та перекладу

Київського університету імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню особливостей концептуального моделювання і функціонування полікомпонентних метафор в художньому тексті. Запропоновано типологію полікомпонентних метафор з огляду на їхні концептуально-семантичні, структурні і символічні характеристики, та виявлено функції метафор в актуалізації наративно-семіотичних кодів тексту. Матеріалом дослідження слугував текст роману Дж. Фаулза «Маг». Використовуючи аналіз, базований на теорії концептуальної інтеграції, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу полісемантичних алюзій і метод наративно-семіотичного кодування, встановлено головні параметри полікомпонентних метафор, що за своєю структурою є двокомпонентними і чотирикомпонентними. Таксономічний ряд включає полісемантичну алюзивну метафору, алюзивну метафору із зв'язками метафоричної синонімії, контаміновану метафору, що об'єднує метафоричні компоненти з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору. Поза межами таксономії залишився тип метафори, що є складною через поєднання у джерельному просторі характеристик метафори і гіперболи, але однокомпонентною за кількістю вхідних і цільових просторів тексту. Простори блендів полікомпонентних метафор функціонують як механізми наративно-семіотичного кодування тексту, впливаючи на герменевтичний код, асоційований з мотивом ініціації героя і символічною метафорою метагри; акціональний код, що передбачає дії персонажу у спробах вивільнитися із простору гри-містифікації; символічний код в опозиціях «реальність – гра», «неясність – прозоріння», «свобода – заборона», «безвихідь – визволення», «втрата – відновлення ідентичності», «ізоляція – возз'єднання»; семантичний код у конотаціях «розпач», «безнадійність» і «таємниця» та культурний код полісемантичних алюзій із багатоконпонентними донорськими просторами як вхідними джерельними просторами метафор.

Ключові слова: концептуальне моделювання, полікомпонентна метафора, полісемантична алюзія, концептуальна інтеграція, наративно-семіотичне кодування.

The article focuses on the conceptual modelling and functioning of polycomponent metaphors in literary texts. The paper proposes typology of polycomponent metaphors based on their conceptual-semantic, structural, and symbolic characteristics, while revealing the functions of metaphors in actualizing narrative-semiotic codes of the text. The material under study covers the novel *The Magus* by J. Fowles. Employing the analysis based on the theory of conceptual integration, the method of contextual-interpretative analysis of polysemantic allusions, and the method of narrative-semiotic coding, the paper has identified the main parameters of polycomponent metaphors structured as two-component and four-component and singled out their four types. The taxonomic series includes the polysemantic allusive metaphor, the allusive metaphor with connections of metaphorical synonymy, the contaminated metaphor combining metaphorical components with various semantic links, and the symbolic-hermeneutic metaphor. The type of metaphor not included in the taxonomy is complex as it combines metaphor and hyperbole in the source domain but is single-component concerning the number of its input and target spaces. The blended spaces of polycomponent metaphors function as mechanisms of narrative-semiotic coding of the text, affecting its hermeneutic code associated with the motif of the hero's initiation and the symbolic metaphor of metagame; the proairetic code referring to the character's actions in the attempts to free himself from the space of the game-mystification; the symbolic code signifying the binary oppositions, such as "reality – game", "obscurity – insight", "freedom – prohibition", "hopelessness – liberation", "loss – restoration of identity", "isolation – reunification"; the semantic code in the connotations of "despair", "hopelessness", and "mystery"; and the cultural code of polysemantic allusions with multi-component donor domains as input source spaces of metaphors.

Key words: conceptual modelling, polycomponent metaphor, polysemantic allusion, conceptual integration, narrative-semiotic coding.

Постановка проблеми. Дослідження полікомпонентних метафор є маловивченим аспектом сучасної лінгвістики. Полікомпонентні метафори вивчалися з погляду метафор-комполітів, у яких один або обидва компоненти є метафорично переконаними [5, с. 251], утворюючи комплекси, які складаються з декількох метафор, що вказують на складне джерело походження. До проблематики полікомпонентної метафори дотичними є дослідження з метафоричної багатоконпонент-

ної алюзії [14], з поняттям якої корелює концепт полісемантичної алюзії [11] як засіб інтертекстуальності, який поєднує два або більше факультативно декодованих смислів завдяки їх асоціації з більш ніж однією прецедентною вихідною ситуацією, текстом, феноменом тощо [11, с. 1917].

Проте під час дослідження художнього тексту обсяг поняття полікомпонентної метафори може бути значно ширшим, якщо усвідомлювати комплексність таких метафор у різних ракурсах: із

врахуванням структурної характеристики метафори – об'єднання в метафоричному контексті кількох метафор; концептуально-семантичної особливості метафори, зокрема, виділення полісемантичних метафор з кількома вхідними джерельними просторами; символічної складності метафори, яка набуває додаткових смислових інтерпретацій у символічних і герменевтичних кодах тексту. В останньому ракурсі, а саме зв'язку з наративно-семіотичними кодами [3], метафори, в тому числі полікомпонентна, є найменш дослідженою.

Усе вищесказане визначає дослідницький фокус статті, присвяченій аналізу полікомпонентних метафор у романі Дж. Фаулза «Маг» [7] з точки зору їхньої концептуальної структури та функцій у наративно-семіотичному кодуванні тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя статті інтегрує три дослідницькі вектори і асоційовані з ними методи дослідження, а саме: вивчення і моделювання концептуальної метафори, алюзій в художньому тексті, в тому числі полісемантичних, і поняття наративно-семіотичного кодування (за концепцією Ролана Барта) [3].

Зокрема, у статті використано здобутки теорії концептуальної інтеграції [8], що базується на концепції чотирипросторової ментальної моделі, яка включає три когнітивні операції: композицію, завершення та розробку. Ця модель охоплює вхідний простір-джерело (надалі ВПД) або декілька таких просторів; вхідний цільовий простір / простори (надалі ВЦП); простір спільних ознак вхідних просторів (надалі ПСОВП); змішаний простір інтеграції, або простір бленду (надалі ПБ). Простір спільних ознак вхідних просторів утворюється на основі процесу композиції з атрибуцією зв'язків між елементами вхідних просторів і застосуванням механізму компресії у таких відношеннях, як частина-ціле, час, простір, причина-наслідок, тощо. Спільний простір відтворює концептуальну структуру, спільну для двох чи більше вхідних просторів, сполучних ланок організації ментального простору [8, с. 92]. Простір бленду (змішаний простір) інтегрує вибрані елементи з вхідних просторів у проекції на фоніві знання, які зберігаються у довготривалій пам'яті, що відповідає процесу завершення, а також передбачає розвиток певного сценарію, пов'язаного з процесом розробки. Змішаний простір часто генерує нову власну структуру (*emergent structure*), яка може додатково інтегруватися з іншими ментальними просторами – як змішаними, так і вхідними, що призведе до появи іншого змішаного простору.

Дослідження метафор у ракурсі теорії концептуальної інтеграції привертало увагу численних науковців, що, насамперед, фокусувалися на моделюванні когнітивних метафор і їхньому функціональному потенціалі у художньому тексті [1; 4; 9; 13].

Другим ракурсом досліджень, що формує теоретичне підґрунтя статті, є вивчення метафоричної багатокомпонентної алюзії, що визначається як прийом, «актуалізований в одній прецедентній ситуації в її різних компонентах, які входять у спільний простір метафоричного бленду та взаємно посилюють значення результируючої метафори» [14, с. 69].

Дотичним до усвідомлення підходу, обраного у статті, є також концепт полісемантичної алюзії [11], яка може утворювати підґрунтя для складної метафори. Зокрема, така алюзія може утворювати «однокомпонентну, двокомпонентну та багатокомпонентну структуру, у якій кожен структурний компонент здатний створювати додаткові алюзивні конотації у своєму розгортанні в подальшому контексті» [11, с. 1917]. Полісемантична алюзія передбачає кілька рівнів семантичної інтерпретації з різним ступенем імпліцитності алюзивних значень, «які виводяться, інтерпретуються та переосмислюються із залученням до оптимально релевантного контексту, інтегруючи текстову та когнітивно-пресупозиційну базу» [11, с. 1917].

Висуваючи гіпотезу про те, що полікомпонентна метафора сприяє наративно-семіотичному кодуванню тексту, стаття спирається на концепцію кодів, які конструюють семіотичний простір тексту [3]. Р. Барт виділяє систему кодів для сприйняття й інтерпретації тексту: акціональний, або проайретичний код, який пов'язаний з тими елементами, які створюють напругу в сюжеті та передбачають дії персонажів; семантичний код, що розкривається через конотації, актуалізовані метафорами [2, с. 151]; герменевтичний, або енігматичний код [12], як код загадки і утаємничення, пов'язаний із «закодованими» у тексті ключовими мотивами; символічний код бінарних опозицій [3]; культурний, або референційний код [3, с. 20], що транслює імпліцитні смисли, закодовані в інтертекстуальних алюзіях.

Постановка завдання. Завданням наукової розвідки є ідентифікація і концептуальне моделювання полікомпонентних метафор і їхнього функціонального потенціалу у наративно-семіотичному кодуванні тексту роману Дж. Фаулза «Маг».

Виклад основного матеріалу. Аналіз роману Дж. Фаулза «Маг» дозволив виявити чотири типи полікомпонентних метафор: полісемантичну алюзивну метафору; алюзивну

метафору, пов'язану з метафоричною синонімією, полікомпонентну метафору, утворену контамінацією – об'єднанням метафоричних компонентів з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору.

Прикладом полісемантичної алюзивної метафори є висловлювання основного антагоніста роману Кончіса, звернене до головного героя: *You are an island that has not sunk* [7, с. 139].

За донорським простором полісемантична алюзивна метафора належить до класу географічних метафор. Водночас метафора містить конотативні компоненти, пов'язані з її алюзивною природою, на основі асоціації з романом Ернеста Хемінгуей «По кому подзвін» та проповіддю англійського поета та священика XVII століття Джона Донна [6], уривок з якої став епіграфом до роману Хемінгуей: «No man is an *Island*, intire of it selfe; every man is a peece of the *Continent*, a part of the *maine*; if a *Clod* bee washed away by the *Sea*, *Europe* is the lesse, as well as if a *Promontorie* were, as well as if a *Mannor* of thy friends or of *thine owne* were; any mans *death* diminishes *me*, because I am involved in *Mankind*; and therefore never send to know for whom the *bell* tolls; It tolls for *thee*» [10].

Проаналізуємо структуру полісемантичної алюзивної метафори, базуючись на методі побудови мереж концептуальної інтеграції ментальних просторів: ВПД 1 – частина землі, оточена з усіх сторін водою»; ВЦП 1 – «протагоніст»; ПСОВП 1 – «ізоляція від своєї країни та людей, самотність»; ВПД 2 – «потонути»; ВЦП 2 – «втрата власної ідентичності»; ПСОВП 2 – «зникнення (острова та людини як цілісної особистості)». На етапі розвитку бленду залучається сценарій, пов'язаний з герменевтичним кодом тексту: самотність протагоніста – це необхідний етап його ініціації для трансфігурації, духовного відродження та возз'єднання з іншими людьми.

Прикладом структурно складної алюзивної метафори, пов'язаної з метафоричною синонімією, є характеристика протагоністом самого себе, наявна у його психонаративі: *I was the Eumenides, the merciless Furies* [7, с. 472]. Синонімічна метафора імпліцитно порівнює протагоніста з давньогрецькими та давньоримськими богинями помсти. Метафора має один вхідний цільовий простір, у який проектується характеристики двох донорських, або вхідних просторів-джерел, виходячи з яких вона відноситься до класу міфологічних метафор.

Моделювання метафори дозволило виявити такі ментальні простори: ВПД 1 – «богині помсти у давньогрецькій міфології (Eumenides)»;

ВПД 2 – «богині помсти в римській міфології (Furies)»; ВЦП – «почуття протагоніста»; ПСОВП – «помста та муки совісті»; ПБ – атрибути, спільні для вхідних просторів, на основі когнітивної операції завершення, що базується на контекстуальній інформації, активують сценарій розвитку, що прогнозує дії протагоніста щодо тих, хто піддає його духовному експерименту, духовному «розп'яттю» у чийсь метагрі. У цьому сенсі простір бленду впливає на акціональний код роману, що створює напругу й виступає своєрідним тригером розвитку сюжету.

Наступна категорія метафор представлена полікомпонентними метафорами, утвореними контамінацією, тобто об'єднанням в одній метафорі компонентів метафор, побудованих на різних семантичних зв'язках. У таких метафорах кілька вхідних просторів та асоційованих з ними спільних ознак проектується у простір одного бленду, наприклад: *Still in love, yet chained to opposite walls, facing each other for eternity and for eternity unable to touch* [7, с. 145]. Це висловлювання містить одночасно дві концептуальні метафори: НЕПОРОЗУМІННЯ – ЦЕ СТИНА і ЛЮБОВ – ЦЕ КАЙДАНИ / ПУТА. Відповідно до сфери-джерела обидві метафори є артефактними, в яких предмети та явища представлені в зв'язку зі світом речей, які створила людина. ПСОВП 1 (що поєднує ознаки вхідних просторів «штучна перешкода» та «відсутність розуміння») містить спільну для обох вхідних просторів ознаку «віддалення, роз'єднання (як через стіну-перешкоду, так і нерозуміння)».

Спільні елементи «почуття любові» та «закутий в кайдани» вхідних просторів утворюють ПСОВП 2, у який у процесі метафоричного конструювання проектується спільна для обох просторів ознака «позбавлення свободи».

Простір бленду, інтегруючи обидва спільні простори в значенні «непорозуміння позбавляє закоханих свободи висловити свої почуття і бути разом», отримує розвиток завдяки гіперболі *facing each other for eternity and for eternity unable to touch*, посилюючи конотативні значення «розпач», «безнадійність» і «таємниця», асоційовані з лексемою *eternity*, які підтримують семантичний код тексту.

Полікомпонентною в аспекті поєднання метафоричного компонента та гіперболи є метафора, яка пов'язує ВПД «Час» та ВЦП «Стан» і містить у джерельному просторі характеристику, що гіперболізує стан/відчуття персонажа: ... *insufferably bored, decades of boredom* [7, с. 155].

У ПСОВП в процесі метафоричного конструювання проектується спільні ознаки

з обох просторів, такі як «монотонність», «відкладання справ», «відсутність динаміки», що асоціативно пов'язані з темпоральною характеристикою (*decades*).

У бленді здійснюється концептуальна інтеграція вхідних ментальних просторів, що запозичує семи із загального простору, утворюючи структуру з новим значенням «стан нудьги» (коли фокусом уваги стає перебіг часу з відчуттям його розтягування на десятиліття).

Метафора, що є полікомпонентною в аспекті її символічних характеристик, представлена у висловлюванні, що містить численні алюзії як основу метафоричних перенесень, інтегрованих у символ Лабіринту: *Now I was Theseus in the maze; somewhere in the darkness Ariadne waited; and the Minotaur* [7, с. 297]. У складному символічному коді тексту метафора має кілька вхідних просторів-джерел, кожен з яких може так само утворювати метафору з цільовими просторами: ВДП 1 – «давньогрецький герой Тесеї»; ВЦП 1 – «лімінальні відчуття протагоніста, залученого до незрозумілої йому гри-ініціації»; ВДП 2 – «Ариадна, донька критського царя Міноса, яка подарувала Тесею клубок ниток, що вивів його з лабіринту»; ВЦП 2 – «персонаж Лілі, кохання до якої стає для протагоніста надією виходу з лімінального стану»; ВДП 3 – «міфологічне чудовисько, яке мешкало в Кносському лабіринті і пожирало там людей»; ВЦП 3 – «внутрішнє Его протагоніста, через яке він потрапляє в гру-ініціацію»; ВДП 4 – «Кносський лабіринт»; ВЦП 4 – «метагра, в якій через випробування та ініціацію протагоніст повинен пізнати самого себе і в яку залучені всі інші персонажі, які моделюють випробування головного героя».

Концепт МЕТАГРА є ключовим у герменевтичному коді роману, актуалізуючись його сильними позиціями. Інтерпретація алюзивної полікомпонентної метафори, що пов'язана з герменевтичним кодом тексту, залучає складний простір спільних ознак з усіх цільових та вхідних просторів: складність лабіринту та пошуку себе; непередбачуваність і лімінальність відчуттів протагоніста; його завдання (як Тесея) вбити Мінотавра – внутрішнє чудовисько в собі; передчуття радості виходу з лабіринту-метагри завдяки зустрінутій любові – Лілі-Ариадні.

Основним джерельним простором, що об'єднує у просторі бленду всі ментальні простори та їх спільні ознаки, є Метагра – Метатеатр антагоніста Кончіса. Весь сюжет роману побудований як метатеатр з метаігровою структурою, де головний герой грає нав'язану йому роль і одночасно усві-

домлює, що знаходиться всередині гри, прагнучи вирватися з цього ігрового лімінального простору. Простір спільних ознак вхідних просторів у концептуальній моделі метафори МЕТАГРА – ЦЕ ЛАБІРИНТ включає такі компоненти: (а) складність та заплутаність лабіринту та метагри, в якій головний герой стикається з несподіваними ситуаціями, складними правилами, суперечливими цілями та розмитотою межею між містифікацією і реальністю; (б) невизначеність та неясність лабіринту та правил гри; (в) пошук виходу у спробах розгадати таємниці гри; (г) усвідомлення героєм при виході з лабіринту своєї значущості у власній духовній «подорожі», своєї ролі у грі та ролі для нього самої гри, з досягненням нового рівня розуміння себе та своєї ідентичності.

Спроектвані у бленд спільні ознаки із загальних просторів набувають розвитку через взаємодію з фоговою контекстуальною інформацією, пов'язаною з сильними позиціями тексту: лімінальність світу, що оточує протагоніста, та його лімінальні відчуття у цьому світі; заплутана метагра, в яку протагоніст залучений для проходження своєї ініціації; необхідність випробувань як етап ініціації для виходу з психологічного лабіринту. Простір бленду взаємодіє з герменевтичним кодом, пов'язаним з мотивом ініціації героя та асоційованими з нею випробуваннями, з акціональним кодом, що стимулює дії героя у пошуку виходу, пізнання себе та сенсу метагри, символічним кодом в опозиціях «реальність-гра», «неясність-прозоріння», «свобода-заборона», «безвихідь / розпач – вихід / визволення». Крім цього, бленд, на етапі його розробки, залучає культурний код завдяки алюзіям на давньогрецьку міфологію, наявним у наративі протагоніста.

Висновки. У статті ідентифіковано чотири типи полікомпонентних метафор: полісемантичну алюзивну метафору; алюзивну метафору, пов'язану з метафоричною синонімією, полікомпонентну метафору, утворену контамінацією, тобто об'єднанням метафоричних компонентів з різними семантичними зв'язками, і символічно-герменевтичну метафору. За структурним критерієм виявлено двокомпонентні і чотирикомпонентні метафори. Також визначена складна метафора, що є однокомпонентною за кількістю вхідних і цільових просторів, але полікомпонентною за поєднанням стилістичних прийомів, оскільки містить у своєму джерельному просторі характеристику, що перетворює її на метафору-гіперболу.

З погляду функцій у наративно-семіотичному кодуванні тексту полікомпонентні метафори

у просторі блендів актуалізують герменевтичний код, асоційований з мотивом ініціації героя і символічною метафорою метагри, з акціональним кодом, що прогнозує дії героя у пошуку виходу із простору містифікації і гри, символічним кодом в опозиціях «реальність-гра», «неясність-прозоріння», «свобода-заборона», «безвихідь-визволення», «втрата-відновлення ідентичності», «ізоляція-возз'єднання», семантичним кодом

у конотаціях «розпач», «безнадійність» і «таємниця» та культурним кодом, актуалізованим полісемантичними алюзіями, що утворюють метафори завдяки своїм багатоконпонентним донорським просторам.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням полікомпонентних метафор у зв'язку з іншими стилістичними прийомами і як засобу актуалізації транстекстуальних зв'язків тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beyond Cognitive Metaphor Theory: Perspectives on Literary Metaphor / Fludernik M. (Ed.). New York : Routledge, 2011. 324 p.
2. Barry P. Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory. 2-nd ed. Manchester : Manchester University Press, 2002. 290 p.
3. Barthes R. S/Z: An Essay / Translated by R. Miller. Oxford : Blackwell Publishing, 1974. 282 p.
4. Brandt L. Literary Studies in the Age of Cognitive Science. *Cognitive Semiotics*. 2008. № 2. P. 6–40.
5. De Knop S. Die Rolle des Textes bei der Interpretation von metaphorischen Neubildungen. *Deutsche Sprache: Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation*, 2003. № 31(3). S. 250–262.
6. Donne J. Meditation XVII. *Devotions Upon Emergent Occasions*. URL: <https://www.luminarium.org/sevenlit/donne/meditation17.php> (дата звернення: 28.08.2023).
7. Fowles J. The Magus. London : Vintage, 2004. 656 p.
8. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2003. 464 p.
9. Freeman D. "Catch[ing] the nearest way": Macbeth and cognitive metaphor. *Journal of Pragmatics*. 1995. № 24. P. 689–708.
10. Hemigway E. For Whom the Bell Tolls. London : Vintage/Ebury, 1999. 496 p.
11. Kravchenko N., Chaika O., Blidchenko-Naiko V., Davydova T. Polysemantic allusion in a polycultural dimension: Definition, structure and semantics (based on Pratchett's Discworld). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 17(4). P. 1907–1919.
12. Selden R., Widdowson R. & Brooker P. A reader's guide to contemporary literary theory. 5th ed. London : Pearson Education / Longman, 2005. 302 p.
13. Werth P. Extended metaphor: A text-world account. *Language and Literature*. 1994. № 3. P. 79–103.
14. Zhykharieva O.O, Stavtseva V.F. Allusive-based metaphorical nominations in the political discourse. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. № 27(2). P. 69–73.